

Student a studium odborného textu

VERONIKA NAJVAROVÁ

PdF MU, Poříčí 31, 603 00 Brno, najvarova@centrum.cz

Klíčová slova: student učitelství, čtenářská gramotnost, čtenářské strategie, studium odborného textu

Abstrakt. Příspěvek seznamuje čtenáře s průzkumem, který zjišťoval strategie používané studenty ke studiu odborného textu a který byl proveden mezi posluchači 1. ročníku PdF MU. Současně přibližuje výsledky, které jsme získali a vyhodnotili.

NAJVAROVÁ V.: **The student and academic texts**

Key words: future teacher, reading literacy, reading strategies, studying academic texts

Abstract. This paper describes a research project that looked at strategies that students employ when studying a piece of academic text. It presents some of the findings of this project which studied future teachers in the first year of their studies.

O nezbytnosti proměny české školy jako zřízení a instituce nepochybuje nikdo z odborné a snad ani laické veřejnosti. Zřejmě i proto se o transformaci hovoří už řadu let. Vznikla již řada dokumentů, mnohdy různé úrovně, které uvádějí konkrétní změny a opatření do praxe a do škol. Zde ale často naráží na neochotu některých učitelů měnit něco na svých zaběhlých způsobech výuky, mnohdy pramenící ze strachu z něčeho nového, nevyzkoušeného, moderního.

Je třeba investovat mnoho energie a financí do dalšího vzdělávání učitelů, ale hlavně do vzdělávání učitelů budoucích. Sebelepší dokument zůstane jen dokumentem, pokud nebude přijat širokou veřejností a pokud nezačne být považován za něco normálního a běžného, co tu snad muselo být odjakživa. Je třeba, aby pedagogické fakulty nadchly tyto adepty odkazu Komenského, aby je vybavily elánem a entusiasmem pro boj se zaběhlou mašinerií. Je třeba je seznamovat s novými přístupy, s možnostmi výuky ve prospěch jejího zefektivnění, s nabídkou různých metod práce, jejich výhodami a nevýhodami. Žádná fakulta učitele „nevytvoří“, ale může mu náročný start značně usnadnit.

Pedagogické fakulty již většinou mají svůj profil absolventa, který jasně udává směr, kterým se studenti mají profilovat. Pokud se odkloníme od záležitostí jednotlivých oborů a podíváme se na problém komplexně, pochopíme, jaké učitele naše společnost potřebuje a vyžaduje. Bude to člověk schopný orientovat se v nových situacích a bude ochotný se jim přizpůsobit, který člověk bude kriticky hodnotit informace, které se k němu dostanou a hlavně jejich zdroje. Takový člověk si utváří názor na podkladě dostupných a ověřených informací, podle nich jedná a přijímá za své jednání odpovědnost. Bude to člověk funkčně gramotný (Doležalová, Gavora, Wildová). Učitel prvního stupně by tuto charakteristiku měl splňovat ve všech směrech, protože je to právě on, kdo pokládá základy gramotnosti budoucí generace, žáků prvního stupně.

V našem školství je již tradičně věnována značná pozornost rozvoji prvopočátečnímu čtení a psaní. Podle jednotlivých šetření dosahují žáci již v 1. ročníku dobrých výsledků zejména v kvantitativní rovině čtení (rychlost, správnost, výraz), jiná šetření, prováděná ve vyšších ročnících, zaměřená na zjištění kvalitativní roviny čtení (PIRLS, PISA), nám ukazují, že efektivita let strávených ve škole není tak vysoká, jak bychom si přáli. Za příčinu zde považujeme fakt, že ve vyšších ročnících již čtení (v pojetí funkční gramotnosti) systematicky rozvíjeno není. Učitelé předpokládají, že žáci již číst umějí. A mají pravdu. Techniku čtení ovládá drtivá většina žáků čtvrtých tříd. Využívat čtení jako prostředku k získání informací k vlastnímu obohacení ve volném čase ale neumějí ani mnozí dospělí. A zde právě nastupuje význam pedagogických fakult, které mají povinnost seznámit studenty s tímto pohledem na čtení a na jeho funkční využívání, ukázat jim, jak taková výuka může vypadat a jaké má možnosti. Těžko můžeme chtít po studentech, aby po nástupu do praxe zaváděli metody a techniky, které nikdy ani neviděli, snad o nich slyšeli. Řada fakult na tuto situaci již zareagovala a do svých studijních plánů zařadila nové předměty. Brněnská pedagogická fakulta letos uvedla nový předmět Rozvoj počáteční gramotnosti, na který v příštím semestru naváže Didaktika čtení a psaní (více in Havel, Krátká, 2004).

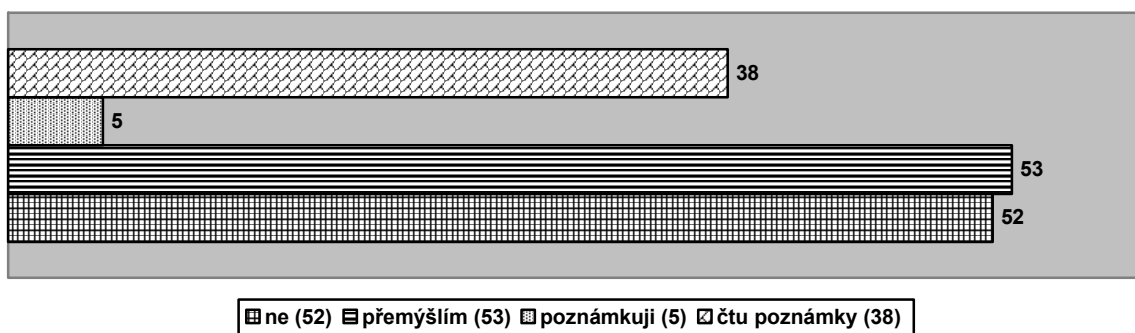
V návaznosti na debatu o efektivitě českého školství jsme se rozhodli provést orientační šetření, ve kterém jsme se pokusili zmapovat gramotnostní dovednosti studentů 1. ročníku studia Učitelství pro 1. stupeň Základní školy, absolventů škol středních. Našeho šetření se zúčastnilo 146 posluchačů, kterým byl předložen anonymní dotazník. Dotazník obsahoval 14 položek, ve kterých studenti vybírali z nabízených možností odpovědi, které se nejvíce blížily jejich realitě. Mohli volit i více odpovědí. Poslední otázka umožňovala volné odpovědi studentů k problematice. Bylo zjišťováno, které čtenářské strategie tyto studenti při práci s textem využívají. Strategie byly rozděleny do tří základních skupin:

- **před samotným čtením textu** – zařazujeme sem strategie, které aktivují předchozí znalosti a dovednosti, aby bylo možné zařadit nové poznatky do existující struktury
- **během čtení textu** – do této kategorie spadá práce s novými poznatky (jejich třídění), způsoby práce s vlastním textem, opakování čtení, kontrola porozumění během čtení
- **po ukončení čtení textu** – závěrečná kontrola porozumění, způsoby vybavování si informací, zástupné strategie vybavování poznatků, konzultace otázek, které vyvstaly v průběhu čtení

Výsledky, které jsme tímto průzkumem získali, jsou opravdu závažné. Ukazuje se, že námi dotázaní studenti vysoké školy v naprosté většině případů nejsou schopni efektivně pracovat s textem. Nové poznatky a informace nezařazují do komplexu dřívějších zkušeností, neusilují o hlubší pochopení problému, případné neporozumění textu řeší učením se ho nazpaměť. Jako jedna z nejčastějších pomůcek vybavování si informací z textu je jejich umístění na stránce. Naprosto drtivá většina respondentů uvedla, že pokud vyvstanou v průběhu čtení textu nějaké otázky, neřeší je s učitelem, ale se spolužáky.

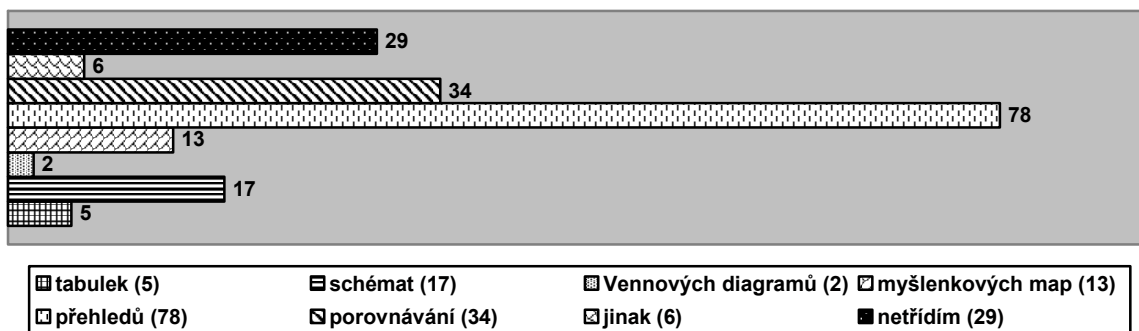
Dotazník s vyhodnocenými odpověďmi

1. Před samotným čtením si ujasním, co již o tématu vím.
 - A. ne, rovnou se pustím do nové látky
 - B. ano
 1. pouze o tom přemýšlím (vzpomínám, co jsem už o tom slyšel, co bylo řečeno na seminářích, co mi to připomíná).
 2. sepíšu si poznámky.
 3. pročtu si poznámky, které k tématu mám, až pak začínám se studiem materiálu.

Na tuto otázku odpovědělo plných 35 % studentů, že nevyužívá žádné z předčtenářských strategií, což je alarmující. Nově získané poznatky budou jen s obtížemi zabudovány do systému dřívějších poznatků, studenti budou jen obtížně vyhledávat souvislosti mezi jednotlivými jevy a poznatky. 35,8 % studentů uvedlo, že o problematice pouze přemýšlí. Tuto strategii taktéž neshledáváme dostačující, míru její efektivnosti lze stěží posoudit. Z tohoto grafu vyplývá, že 70,8 % všech respondentů nevyužívá vůbec nebo jen nedostatečně předčtenářské strategie.

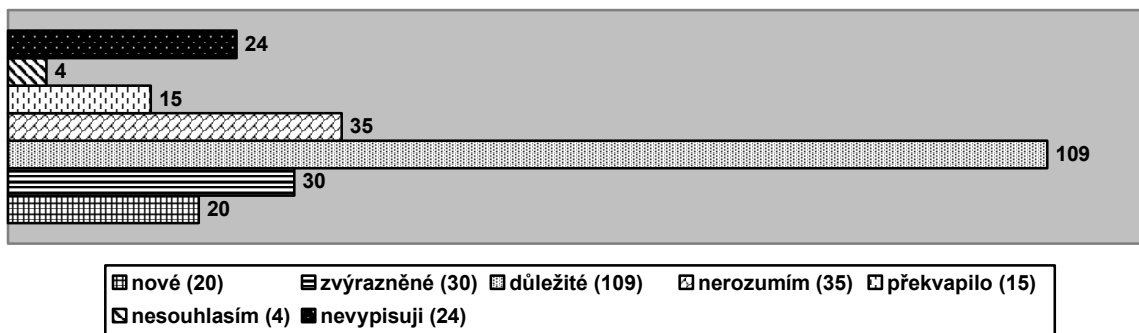
2. Nové poznatky třídím
 - a. tabulky,
 - b. schémata,
 - c. Vennovy diagramy,
 - d. myšlenkové mapy,
 - e. přehledy,
 - f. porovnávám,
 - g. jinak:
 - h. netřídím

Z těchto odpovědí vyplývá, že 84,2 % studentů využívá některé strategie k uspořádání nových informací (pro lepší zapamatování, vybavování, utřídění informací). Je ovšem znepokojující, že 15,8 % respondentů nevyužívá žádnou z těchto strategií.

3. Během čtení si vypisují:

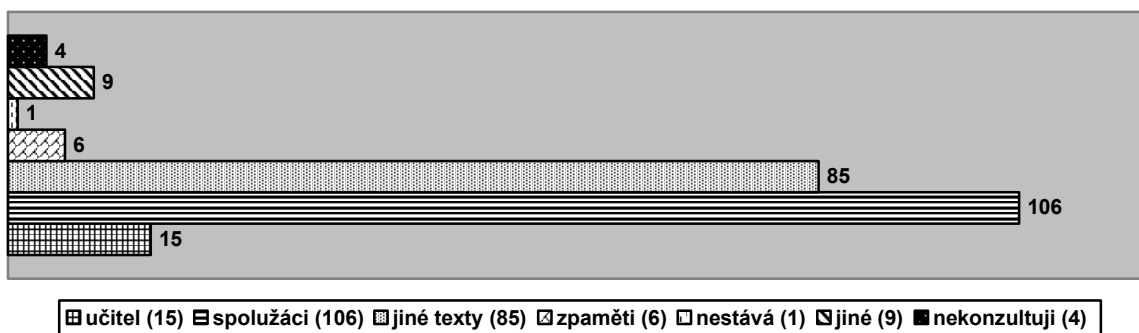
a. Co je nové.	e. Co mě překvapilo.
b. Co je zvýrazněno.	f. S čím nesouhlasím.
c. Co mi připadá důležité.	g. Nevypisují.
d. Čemu nerozumím.	

Z tohoto grafu se dozvídáme o způsobu práce s textem. 67,1 % studentů si z textu vypisuje pouze nové informace, informace zvýrazněné v textu a informace, které studentům připadají důležité. Pouze 14,8 % studentů vypisuje z textu informace, kterým nerozumí, 6,3 % vypisuje to, co je překvapilo a pouze (!) 1,7 % si z textu vypisuje myšlenky, se kterými nesouhlasí. Celých 10 % s textem vůbec aktivně nepracuje.

4. Otázky, které vyvstaly v průběhu čtení textu, konzultují:

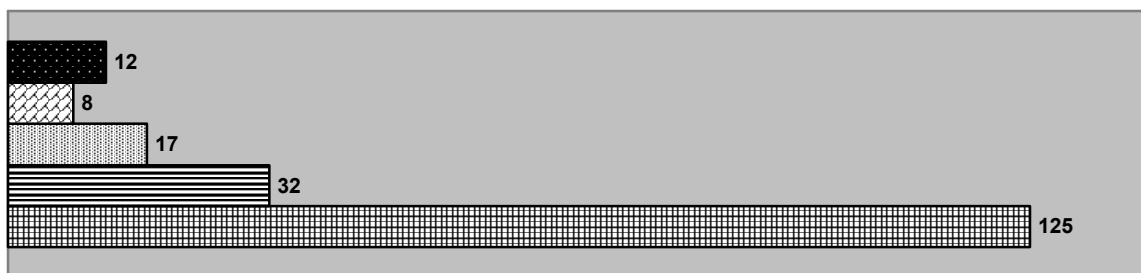
- s učitelem
- se spolužáky
- hledám odpověď jinde (jiné texty)
- text se naučím z paměti
- nestává se mi to
- s někým jiným, kým:
- nekonzultuji

Pokud studenti v průběhu čtení textu některé jeho části nerozuměli, pak 46,9 % hledá vysvětlení u spolužáků, 37,6 % se snaží najít odpověď v jiných textech, 4,4 % využívá zcela nevhodných strategií – text se naučí nazpaměť a s nikým nekonzultuje. U učitele hledá pomoc pouhých 6,6 % dotázaných.

5. Pokud je zdroj textu můj vlastní, pak pro lepší porozumění:

- Podtrhávám v textu.
- Vypisuji z textu.
- Píši na okraj stránky.
- Jinak zdůrazňuji: (co a jak)
- Nic z toho nedělám.

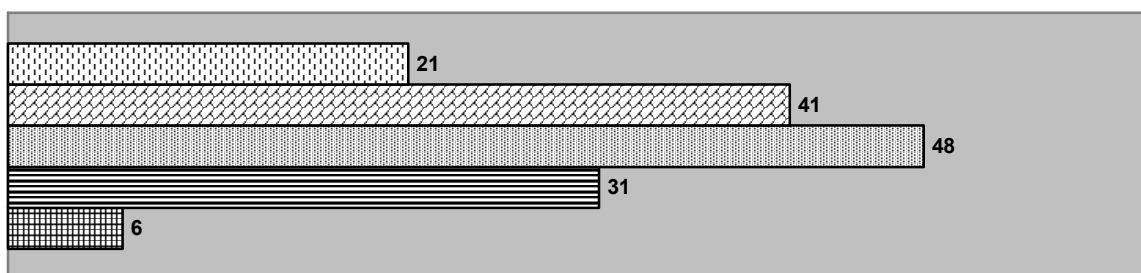

podtrhávám (125)
 vypisují (32)
 píší na okraj (17)
 jinak (8)
 nic (12)

Velmi pozitivní je, že 64,4 % studentů si v textu alespoň podtrhávají, přestože se nejedná o příliš aktivní práci s textem. Pro porozumění je významnější vypisování (na zvláštní papír) a psaní na okraj stránky – 25,3 %. Alarmujících je 6,2 %, kteří s textem aktivně nepracují.

6. Kolikrát čtu text? (nejčastější situace)

- 1x
- 2x
- 1x, pak znovu po částech
- 1x, pak znovu po částech a znovu celé
- mám vlastní postup (jaký):

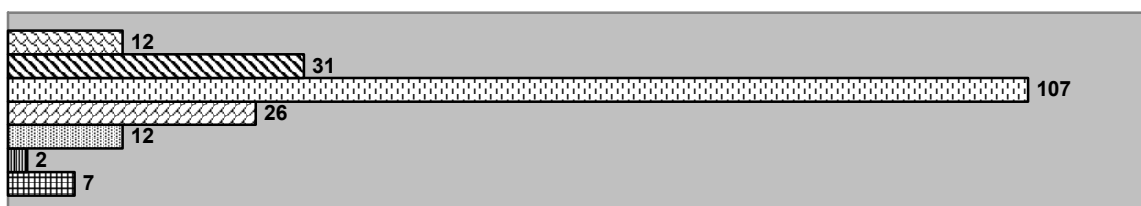

jedenkrát (6)
 dvakrát (31)
 jedenkrát (+části) (48)
 jedenkrát, části, celek (41)
 vlastní postup (21)

Jako vysoce efektivní strategii vidíme přečtení textu, jeho částí a následně shrnující čtení, které praktikuje 27,9 % studentů. Varianta ochuzená o část shrnutí je využívána 32,7 %. Jako zcela nedostatečným se jeví první a druhá možnost – pouhé přečtení (byť dvojitě) textu, které využívá 25,2 % dotázaných. Efektivitu a praktičnost vlastních čtenářských postupů (14,3 %) nelze v současné době posoudit.

7. Kontrolu porozumění:

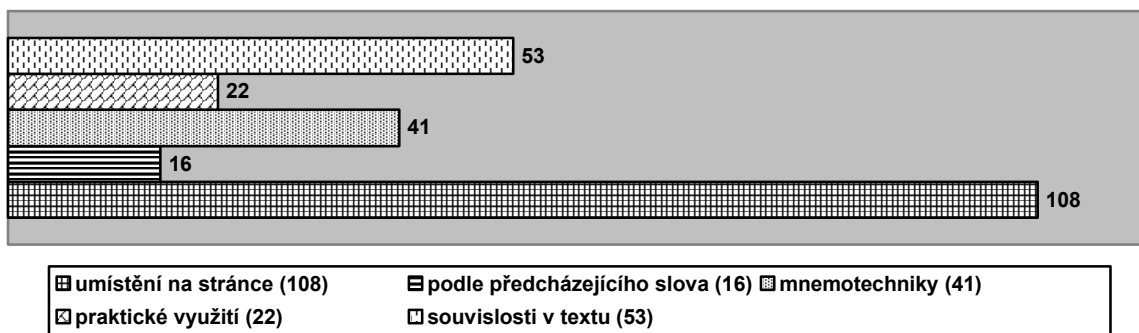
- Neprovádím (nějak to dopadne)
 - připadá mi to jasné.
 - většinou se mi už nechce.
- Znovu přečtu.
- Řeknu vlastními slovy.
- Z hlavy napíšu přehled, několik poznámek.
- Pokouším se najít praktické využití.

neprovádím, nějak to dopadne (7)
 neprovádím, protože rozumím (2)
 neprovádím, nechce se mi (12)
 znovu přečtu (26)
 řeknu vlastními slovy (107)
 napíšu z hlavy přehled (31)
 hledám praktické využití (12)

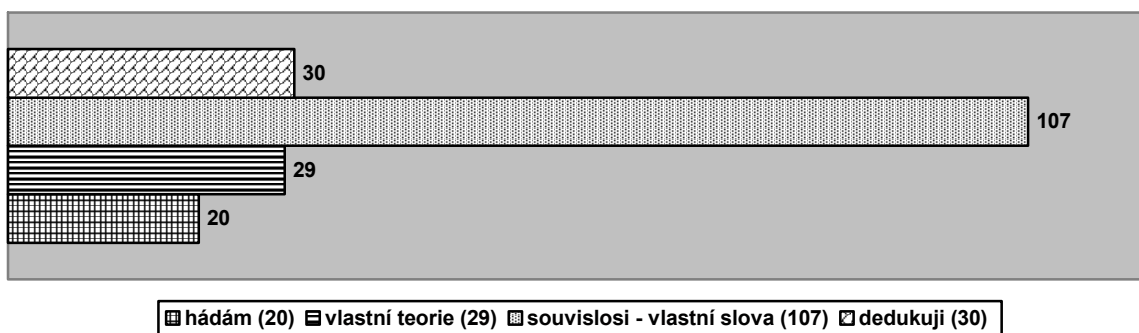
Alarmujícím číslem je 10,7% studentů, kteří vůbec neprovádí kontrolu správnosti porozumění čteného textu. Ani opětovné přečtení textu jako formu kontroly porozumění (13,2 %) nepovažujeme za dostatečné. Velmi oblíbenou formou ověřování kontroly porozumění je převyprávění textu vlastními slovy (54,3 %) a o něco méně pak sestavení přehledu získaných informací (15,7 %). Pouze 6,1% studentů hledá praktické využití získaných poznatků. Celkově neprovádí (nebo pouze nedostatečně) kontrolu porozumění 23,9 % všech respondentů.

8. Informace z textu si vybavuji:
- Podle jejich umístění na stránce.
 - Podle slova (věty, informace), které jim předchází.
 - Pomocí mnemotechnických pomůcek.
 - Podle jejich praktického využití.
 - Podle souvislostí v textu.

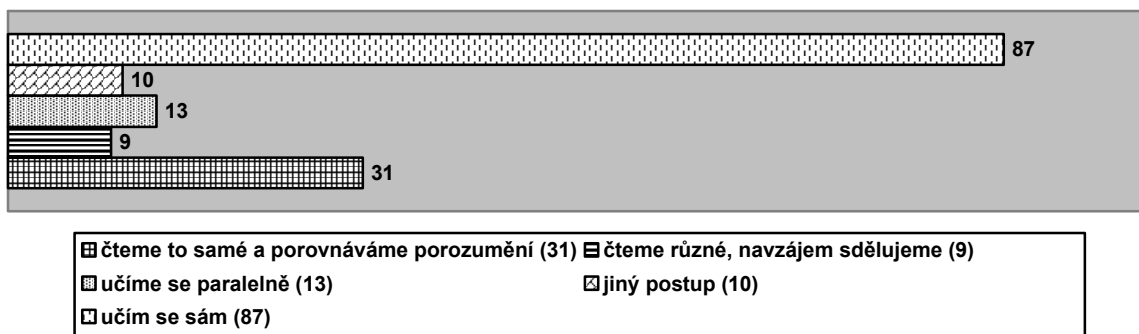
Zcela nevhodně si informace z textu vybavuje 51,7 % dotázaných (podle umístění informace na stránce nebo podle předcházejícího slova, věty). V určitých situacích (a předmětech) mohou být vhodné mnemotechnické pomůcky, kterých využívá 17,1 % studentů. Pouze 31,3 % studentů využívá strategie, umožňující dlouhodobě efektivní studium – praktické využití hledá 9,2 % a podle souvislostí v textu se orientuje 22,1 % ze všech dotázaných studentů.

9. Pokud si nemohu vzpomenout přesně na informaci z textu:
- Hádám, co tam asi bylo.
 - Vytvářím vlastní teorie.
 - Podle souvislostí se snažím opsat informaci vlastními slovy.
 - Pomocí ostatních známých informací se snažím odhadnout chybějící.

Nevhodně se snaží doplnit chybějící informaci 26,3 % dotázaných studentů – buď pouze hádají nebo vytvoří novou vlastní teorii. Vhodnějšími se jeví zbylé dvě strategie. Podle souvislostí doplňuje chybějící informaci 57,5 %, odhadnout se pokouší 16,1% respondentů.

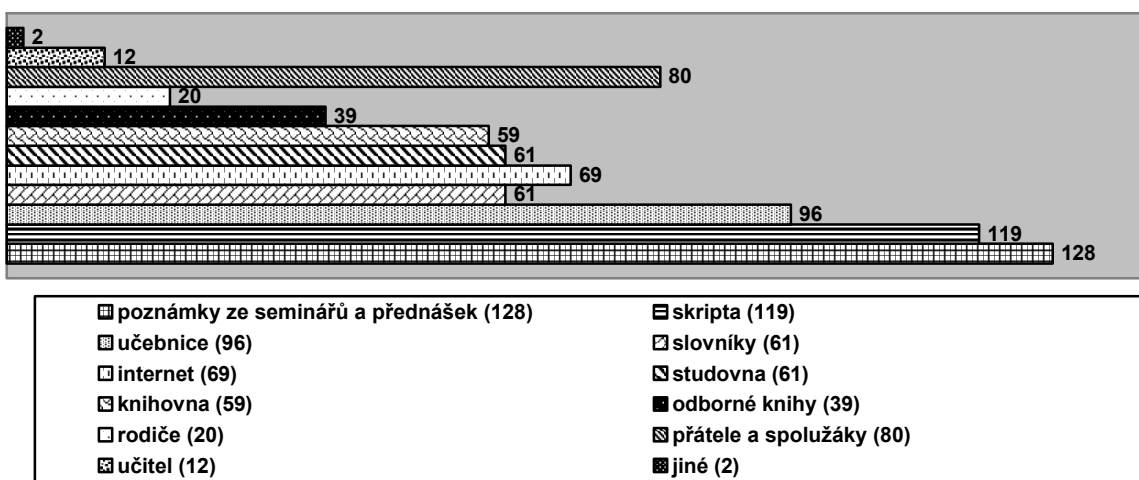
10. Pokud se učím se spolužákem:
- Každý přečteme stejnou část a zkontrolujeme, zda jsme porozuměli stejně.
 - Každý přečteme jinou část, pak si o nich navzájem řekneme.
 - Učíme se paralelně, nezávisle na sobě.
 - Jiný postup učení se se spolužákem:
 - Učím se sám.

Největší skupina studentů (58 %) nevyužívá žádných sociálních strategií učení z textu, mohli bychom sem zahrnout i paralelní učení (8,7 %).

11. K pochopení a ujasnění problému využívám tyto zdroje:

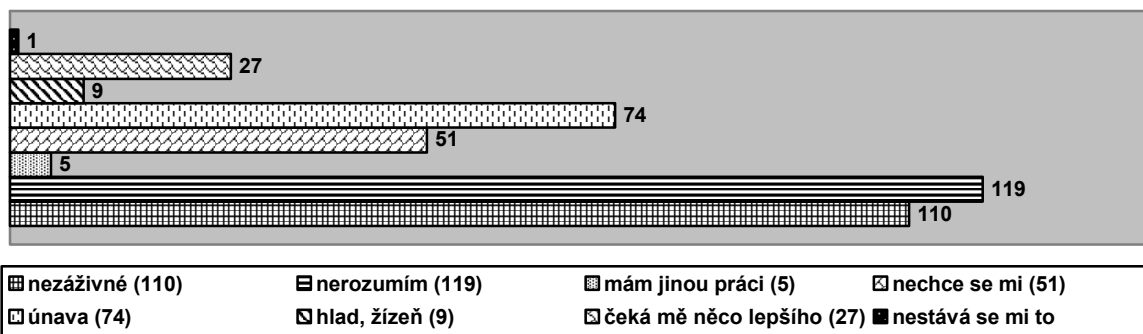
a. Poznámky ze seminářů a přednášek	g. Knihovnu
b. Skripta	h. Odborné knihy
c. Učebnice	i. Rodiče
d. Slovníky	j. Přátele a spolužáky
e. Internet	k. Učitele (konzultace)
f. Studovnu	l. Jiné

Nejvyužívanějšími studijními materiály využívanými k objasnění problému jsou (zřejmě pro svou dostupnost) vlastní poznámky ze seminářů a přednášek (17,2 %), skripta (16%), učebnice (12,9 %), slovníky (8,2 %) a internet (9,2%). Jako málo využívané se ukázaly odborné knihy (5,2 %). U přátel, spolužáků a rodičů hledá radu 13,4%. Naproti tomu učitele konzultuje pouze 1,6 % všech respondentů.

12. Pokud zjistím, že nevím, co jsem právě přečetl/a, je to proto, že:

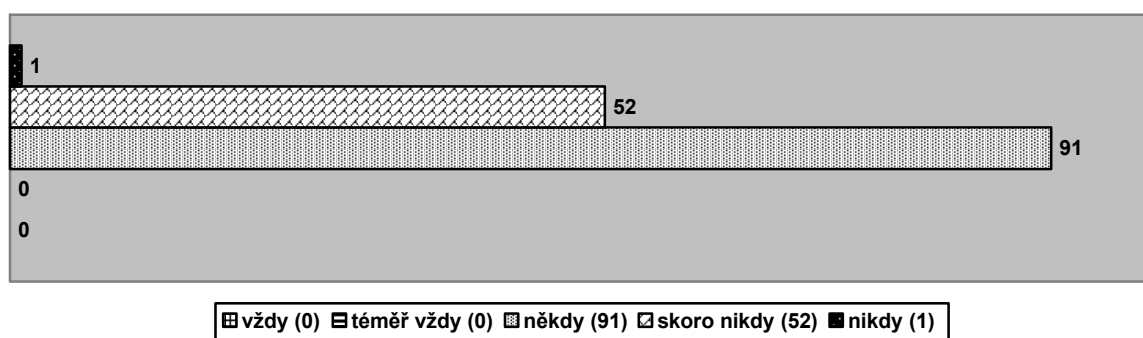
- Text mě nebaví, látka je nezajímavá.
- Nerozumím textu, je příliš složitě napsán.
- Mám spoustu jiné práce.
- Nechce se mi.
- Jsem unaven/á.
- Mám hlad, žízeň.
- Čeká mě něco příjemnějšího.
- Nestává se mi to.

Nejčastější příčinou toho, že studenti neví, co právě četli je, že nerozumí čtenému textu – text je příliš složitě napsán (30,1 %). Dalšími častými příčinami je nezajímavost textu a neochota učit se – 27,8 % a 12,9 %. Další velmi častou příčinou nedostatečné percepcie textu je únava (18,7 %).

13. Jak často se mi to stává, že nevím, o čem je právě přečtený text?

- vždy, když čtu text.
- téměř vždy – ze 6 čtení 5krát.
- někdy – ze 6 čtení 3krát.
- skoro nikdy – ze 6 čtení jednou.
- nikdy.

63,2 % studentů uvádí, že při plné polovině všech čtených textů neví, co právě četli. Velmi zřídka se to stává 36,1 %. Toto posouzení je ale velmi subjektivní. Uvádíme ho jako příklad schopnosti studentů sebehodnocení vlastního výkonu.

Závěr

Předložené výsledky našeho průzkumu ukazují, že vysokoškolští studenti za celou dobu svého dřívějšího studia nezískali strategie potřebné k úspěšnému a efektivnímu studiu odborných textů. Pokud jsou si něčím v textu nejistí, radu hledají především u spolužáků, u učitelů jen mizivá část. Nejasné části textu se studenti učí nazpaměť bez jakéhokoliv porozumění. Velká část studentů kontrolu porozumění vůbec neprovádí nebo ji provádí nedostatečně.

Musíme si položit otázku, zda přístup vysokoškolských pedagogů, jejich nároky ve výuce a požadavky na ukončení předmětů rozvíjejí u studentů kvalitativní přístup ke studiu textu založený na porozumění a chápání významu studované látky.

Studenti si ze základních a středních škol nepřinášejí odpovídající strategie studia textu, a proto na PdF MU uvažujeme o zařazení nového volitelného předmětu Studium odborného textu, který by formou semináře seznamoval studenty s jednotlivými strategiemi a ve kterém by studenti praktickými činnostmi tyto strategie cvičili.

Literatura

- DOLEŽALOVÁ J. (ed.) 2001: Současné pohledy na výuku elementárního čtení a psaní. Hradec Králové: Gaudeamus, 76 s. ISBN 80-7041-100-7
- HAVEL J., KRÁTKÁ V. 2004: Inovace v pojetí výuky didaktiky prvopočátečního čtení a psaní. In Janík, T.; Mužík, V.; Šimoník, O. (eds). Oborové didaktiky v pregraduálním učitelském studiu [CD-ROM]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, ISBN 80-210-3474-2

- GAVORA P. 1991: Žiak a text. Bratislava: 127 s. ISBN 80-08-00333-2.
- GAVORA P. 2000: Čítanie a písanie v životných situáciách: funkčná gramotnosť. In: Paedagogica 15, Zborník FFUK. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 19 – 40. ISBN 80-223-1425-3
- GAVORA P. et al. 2003: Gramotnosť, vývin a možnosti jej didaktického usmerňovania. Bratislava: UK, 158 s. ISBN 80-223-1869-8.
- Jak čtou české děti?, sociologický výzkum, 2002, dostupné na www.gac.cz
- Měření vědomostí a dovedností. Praha: ÚIV, 1999, 75 s. ISBN 80-211-0333-7.
- RABUŠICOVÁ M. 2002: Gramotnost: Staré téma v novém pohledu. Brno: George Town MU, 199 s. ISBN 80-210-2858-0.
- STRAKOVÁ J. 2000: Úlohy pro měření čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti (patnáctiletých žáků). Praha: ÚIV, 47 s. ISBN 80-211-0366-3.
- Výzkum PIRLS, dostupný na internetu:
http://www.uiv.cz/index.php?CATG%5B%5D=mezinarodni_projekty;CATG%5B%5D=pirls
- WILDOVÁ R. (ed.) 2002: Aktuální problémy didaktiky prvopočátečního čtení a psaní. Praha: UK, 108 s. ISBN 80-7290-103-6.